

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 150-163.
Geliş Tarihi-Received: 19.03.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 19.04.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1455635

Hocaîade Ahmed Hilmi'nin "Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddin İbn Arabî" Adlı Eseri

Hocazade Ahmed Hilmi's Book Named "Mir'at-ı Hazret-i Muhyiddin Ibn Arabi"

Olca KOCATÜRK*

Öz

Biyografi temelli araştırma ve incelemeler, tarihle ilgili çalışmaların ayrılmaz bir parçasını, yadsınamaz bir yönünü oluşturur. Zira bugün gibi dünün merkezinde de insan vardır. İnsanın şekil verdiği toplum, devlet, medeniyet gibi unsurlarla beraber, tarih de yine insan tarafından hem yaşanarak hem de yazılarak inşa edilen bir olgu ve var oluş alanıdır. Özellikle Türk-İslam medeniyetinin yönünü belirleyen ilkeler açısından bunun vazgeçilmez bir anlamı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu çağlarda da geçerliliğini koruyan bu durumun edebiyat sahasında çeşitli etki ve yansımaları görülmektedir. Osmanlı'nın son dönemdeki zengin biyografi yazıcılığının dikkate değer temsilcilerinden biri olan Hocaîade Ahmed Hilmi, adı çok fazla öne çıkmayan bir yazar olsa da, başta kendisinin de bağlı olduğu Nakşibendiyye'nin önemli isimleri olmak üzere birçok tasavvuf büyüğüne dair kaleme aldığı hâl tercümeleleriyle devrinin üretken sayılabilecek müelliflerinden biridir. Bu çalışmada, Hocaîade'nin eserleri arasında tarihçe en önde gelen ve yalnız bir isme odaklanmasıyla aynı zamanda bir monografi özelliğine sahip tek kitap olan *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddin İbn Arabî* adlı risalenin konu ve biçim yapısı bakımından tanıtılıp ana hatlarıyla değerlendirilmesi, ayrıca eserin transkripsiyonlu metin hâlinde günümüz harflerine aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam edebiyatı, biyografi, tasavvuf, İbn Arabî, Hocaîade Ahmed Hilmi.

Abstract

Biography-based research and studies are an integral part and an undeniable aspect of historical studies. Because people are at the center of yesterday, just like today. Along with elements such as society, state and civilization shaped by humans, history is also a phenomenon and field of existence constructed by humans, both lived and written. This has an indispensable meaning, especially in terms of the principles that shape the Turkish-Islamic civilization. This situation, which remained valid during the periods when the Ottoman Empire was dominant, has various effects and reflections in the field of literature. Hocazade Ahmed Hilmi, one of the notable representatives of the rich biography of the Ottoman Empire in the last period, is a writer whose name is not very prominent, but he is one of the writers who can be considered productive of his time with his state translations of many Sufi elders, especially the important names of Nakşibendiyye, to which he is affiliated. In this study, the treatise named *Mir'at-ı Hazret-i Muhyiddin İbn Arabi*, which is the most prominent among

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı ABD, e-posta: kocaturk.olcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9957-4984.

Hocazade's works at the time and is the only book that has the feature of a monograph as well as focusing on a single name; It is aimed to introduce and evaluate the work in terms of its subject and form structure, and to transfer the work to today's letters in the form of a transcribed text.

Keywords: Turkish-Islamic literature, biography, sufism, Ibn Arabi, Hocazade Ahmed Hilmi.

Giriş

Tarihe yönelik araştırmaların en önemli kollarından ve aynı zamanda yöntemlerinden biri de geçmişte yaşamış ilim, fikir ve sanat adamlarının hayatları ve şahsiyetleri üzerinde odaklanan biyografi çalışmalarıdır. Onların yetiştiği çağla irtibatları, yetiştirme biçimleri ve ortamları, ortaya koydukları eserlerin hangi amaç ve yönetime bağlı olarak vücut buldukları, gerek şahsiyetleri gerek eserleriyle tarih boyunca ne tür bir etki uyandırdıklarına dair zengin ayrıntılar içeren biyografiler, bu konuda göz ardı edilemez birer kılavuz niteliğindeki kaynaklardır. Türk ilim ve edebiyat tarihinin erken dönemlerinden itibaren çeşitli ad ve tarzlarda örnekleri görülebilen bu tür eserler, Osmanlı kültür sahasında epeyce zengin bir literatürün oluşmasında kaynaklık etmiştir.

Türk-İslam geleneğinde görüldüğü üzere Osmanlı edebiyatında da *tercüme-i hâl* genel adıyla değerlendirilen biyografiler, çok büyük oranda din büyüklerine, devlet adamlarına, âlimlere, şairlere, mutasavvıflara ya da çeşitli meslek zümrelerine topluca yer verilen tabakat veya tezkire tarzındaki metinlerdir. Bir bakıma klasik dönemde biyografiler tercüme-i hâlden çok terâcim-i ahvâl yapısındaki eserlerin hâkimiyeti altında gelişmiştir (Kırmızı, 2022, s. 204). Tek bir yazarın hayatına odaklanan daha az sayıdaki biyografiler ise ilgili kişiyi övme, savunma ya da yerme; kişinin resmî hayatı boyunca geçirdiği aşamalar ile görevlerini ve eserlerinin adlarını sıralama; asıl şahsiyeti meydana getiren üstün nitelikleri dile getirme; yazarın resmî ve özel hayatını inceleyen ve eleştiren bir gözle kendi zamanına nispeti çerçevesi içinde değerlendirme; yazarın ölümünden sonra onunla ilgili hatıraları aktarma gibi amaçlarla yazılagelmiştir (Levend, 2014, s. 5-6).

Osmanlı'nın son döneminde yaşamış biyografi yazarlarından biri olan Hocazâde Ahmed Hilmi, hayatıyla ilgili bilgiler sınırlı olsa da tasavvuf büyükleri hakkında kaleme aldığı hâl tercümeleriyle öne çıkmış bir isimdir. Kendisinin de bağlı olduğu Nakşibendiyye Tarikatı'nın şeyhlerini konu alan çalışmalarının ağırlığı oluşturduğu eserleri arasında, tasavvuf tarihinin en önemli ve meşhur simalarından İbn Arabî'nin hâl tercümesine yer verdiği *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî* adlı eseri, hem Hocazâde'nin ilk telifi hem de tek bir kişinin biyografisine has kılınmış tek kitabı olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, Hocazâde Ahmed Hilmi'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerin yanı sıra, bir risale hacmindeki söz konusu eserinin yapısına ve içeriğine ilişkin genel bilgilere değinilmesi, ardından da transkripsiyonlu metnine yer verilmesi amaçlanmıştır. Eserin telif tarihi dikkate alınarak transkripsiyonlu metnin kurulmasında günümüz sesletim düzenine olabildiğince uygun bir yol izlenmiştir.

1. Hocazâde Ahmed Hilmi'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Kısa süren hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Hocazâde Ahmed Hilmi, Erzincan iline bağlı Eğin (Kemaliye) ilçesinde dünyaya gelmiştir (Kara, 1998, s. 207). Doğum yılı kimi kaynaklarda 1875 olarak gösterilmektedir (Şimşek, 2005, s. 17). Huzur derslerinde başmuhatap sıfatıyla da bulunmuş müderris Mehmed Hulusi Efendi'nin oğlu olan Hocazâde'nin soyu, Halvetiyye tarikatının ikinci piri Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'ye (ö. 870/1466) dayanır (Kara, 1998, s. 207). Bu çalışmaya da konu olan *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî*'nin sonunda Hocazâde (1317/1899, s. 16) künyesini yazarken

babasının yanı sıra dedesinin de adını zikretmiş ve Ömer Şaban olarak kaydetmiştir. *Ziyâret-i Evliyâ* adlı eserinin sonunda ise Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye kadar uzanan soylarını oluşturan dedelerinin isimlerini sıralamaktadır (Hocazâde, 1325/1907, s. 176).

Bursalı Mehmed Tâhir (1975, s. 10), Hocazâde Ahmed Hilmi'nin tahsil ve terbiyesini İstanbul'da tamamladığını belirtmektedir. Hocazâde'nin kendisine ait *Ziyâret-i Evliyâ*'nın neşrinde isminin önüne yazdığı "Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi Teftîş ve Mu'âyene Hey'eti A'zâsından" ifadesi, onun mesleği ve dolayısıyla aldığı eğitimin derecesi ve mahiyeti hakkındaki tek açık bilgiyi vermektedir. Ayrıca *Hadîkatü'l-evliyâ* adlı eserinde "mürşidimiz" diye nitelendirdiği ve babası Mehmed Hulusi Efendi'nin de kendisinden hilafet aldığı İzmirli Hacı Hafız Osman Nuri Efendi üzerinden Nakşibendiyye yolunun Hâlidîyye koluna intisabı bulunduğu anlaşılmaktadır (Hocazâde, 1318/1900, s. 147-149). Hocazâde (1325/1907, s. 13) başka bir eserinde de kıymetli babasının mürşitliği sayesinde küçük yaşlardan itibaren Nakşibendî Tarikatı'na müntesip bulunduğunu söylemektedir.

Edep ve irfan sahibi bir zat olan Hocazâde Ahmed Hilmi, dostları tarafından takvalı ve samimi bir şahıs olarak nitelendirilmektedir (Tayşi, 1996, s. 300). Mehmed Tâhir (1975, s. 10) de kendisinin çalışkan ve sevimli bir kimse olduğundan bahseder ve kendi çağı için bile genç sayılacak bir yaşta iken, 1332 senesinde vefat ettiğini kaydeder. Ebül'ulâ Mardin (1966, s. 240) ise onun vefat ettiği sırada 39 yaşında olduğunu belirtmektedir. Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda medfun bulunan meşhur ve büyük hattat Şeyh Hamdullah Efendi'nin hemen arka tarafına defnedilmiştir (Mehmed Tâhir, 1975, s. 10). Biyografi alanındaki yetkinliği ile öne çıkan Hocazâde'nin özellikle mutasavvıfların hâl tercümelerine yer verdiği çeşitli eserleri bulunmaktadır.

1.2. Eserleri

Kısa sayılabilecek ömrüne hatırı sayılır miktarda eser sığdıran Hocazâde Ahmed Hilmi, özellikle Nakşibendiyye tarikatının başlıca şeyhleri ve şubeleri hakkında kaleme aldığı çalışmalarla başlayan telif faaliyetlerini, diğer tarikatların kurucuları ve silsileleri üzerine yazdıkları ile sürdürmüş ve genişletmiştir (Kara, 1998, s. 207). Osmanlı'nın son döneminde tasavvuf büyüklerinin hayatları ve şahsiyetlerine dair derleyip yazdıklarıyla öne çıkan Hocazâde'nin, 1317/1899 yılından itibaren neşredilen ve bazıları risale hacminde olan eserleri, önceki yazılarından derlenerek oluşturulmuş bir kitabı hariç, kendisi henüz hayattayken yayımlanmıştır. Hocazâde'nin eserleri yayım tarihlerine göre aşağıda sıralanacaktır.

Kitapların baskılarında bazen yalnızca Rumi tarih bazen de Hicri ile Rumi tarih bir arada kayıtlı olduğundan, bu eserler hakkında bilgi veren kimi kaynaklarda tarihlendirme karmaşası görülebilmekte, Rumi tarihlerin hicri tarihmış gibi Miladi tarihe aktarıldığı gözlemlenebilmektedir. Eserlerin burada verilen yayım tarihleri, Hicri ve Miladi olarak tespit edilip birlikte yazılmıştır. Ayrıca Hocazâde Ahmed Hilmi ile ilgili çalışmaların birinde (Doğan, 2014, s. 440), "Hocazâde Ahmed Hilmi hakkında bilgi veren mevcut kaynaklarda bahsi geçmeyen bu eser" kaydıyla Hocazâde'ye nispet edilen *Gülzâr-ı Tabîat* adlı bir divançe ve bu divançede isimleri yazılı olduğu belirtilen başka birçok eser, 19. Yüzyıl'ın sonunda vefat etmiş olan başka bir Ahmed Hilmi'ye ait olduğu için (Alper, 2020; Porsuk, 2020) dikkate alınmamıştır.

I. Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî:¹

II. *Hadîkatü'l-evliyâ*: Büyük oranda Harîrîzâde'nin (ö. 1882) *Tibyânü vesâilü'l-hakâik* adlı kitabından faydalanılarak kaleme alınan eser (Mehmed Tâhir, 1975, s. 10;

¹ Çalışmamızın da odağını oluşturan bu eser müstakil bir başlık altında ele alınacaktır. Bkz. 2. Bölüm.

Çiçek, 2012, s. 128) aslında daha sonra sekiz kitaba tamamlanacak olan külliyyatın birinci kitabı olup Nakşibendiyye büyüklerinin hâl tercümeleri ile tarikatın silsilesi ve şubeleri hakkında etraflı bilgiler içermektedir. *Hadîkatü'l-evliyâ'dan* üst başlığı altında sıralanan ve külliyyatın diğer ciltlerini oluşturan kitaplar ise; *Silsile-i Meşâyih-ı Kâdiriyye* (*Silsile-i Meşâyih-ı Sâbiriyye-i Çeştiyye* ile birlikte), *Silsile-i Meşâyih-ı Sühreverdîyye ve Kübreviyye*, *Silsile-i Meşâyih-ı Mevleviyye*, *Ebü'l-'Alemeyn Seyyid Ahmed Rifâ'î*, *Pîr-i Tarîkat Seyyid Ahmed Bedevî ve Seyyid İbrâhîm Düsûkî*, *Pîr-i Tarîkat Ebü'l-Hasan Alî eş-Şâzelî ve Sa'deddîn Cibâvî*, *Enmûzec-i İmâm-ı A'zam* adlarıyla yayımlanmıştır (Kara, 1998, s. 207).

1320/1902 yılında basılan son eser dışındaki ilk yedi kitabın basım yılı 1328/1900'dür. Eser bir defa sadeleştirilmiş olarak (Hocazâde, 1966); iki defa da içindeki Arapça ve Farsça şiirleri çıkarılmış, bazı Nakşi büyüklerinin isimleri ilave edilmiş ve yine dili sadeleştirilmiş olarak iki ayrı defa Latin harfleriyle de yayımlanmıştır (Hocazâde, 1979; 2007). Ayrıca dizinin Nakşibendiyye ile ilgili olan birinci kitabı, Alman müsteşrik Martin Hartmann tarafından Almancaya tercüme edilmiştir (Tayşi, 1996, s. 300).

III. Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî: 1321/1903 yılında yayımlanan eserin muhtevası, hemen giriş sayfasında yazarı tarafından belirtildiği üzere, Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî ile birlikte Halvetiyye'nin önde gelen şeyhlerinden (e'âzım-ı meşâyih-tan) Dede Ömer Rûşenî, Muhammed Timurtaşî, Ahmed Şemseddîn Marmaravî, Şeyh Şa'bân-ı Velî, İbrâhîm Ümmî Sinân, 'Alâeddîn Alî el-Atvel, Hüsâmeddîn Hasan Uşşâkî, Muslihuddîn Mustafâ, Ahmed Zehr el-Kayserî, Muhammed Nasûhî el-Üsküdârî, Salâhaddîn Uşşâkî, Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin hâl tercümelerinden ve bazı menkibelerinden oluşmaktadır (Hocazâde, 1321/1903). Toplam 39 sayfadan ibaret olan eserin transkripsiyonlu metni genel bir değerlendirmeye birlikte 2013 yılında bir bildiri metni olarak yayımlanmıştır (Doğan, 2013).

IV. Mir'ât-ı Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebü'l-Hasan el-Harakânî: Hacmi 51 sayfaya ulaşan bu eser de bir öncekiyle aynı yıl ve yerde neşredilmiştir. Eserin Mukaddime bölümünde belirtildiği üzere, Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebü'l-Hasan el-Harakânî'den önce, onlara gelene kadarki Nakşibendiyye silsilesine Hazret-i Peygamber'den itibaren yer verilmiş ve başta Resulullah olmak üzere bu silsileyi oluşturan zevat-ı kiramın hâl tercümeleri özetlenmiştir. Hocazâde kitabın sonunda ise tarikatın kendine kadar gelen silsilesini kaydetmiştir. Yine yazar tarafından derin araştırmaların bir sonucu olduğu dile getirilen eserin, güvenilir bir kaynak olarak okuyuculardan rağbet göreceği ümidiyle kaleme alınıp neşredildiği belirtilmiştir (Hocazâde, 1319/1901). Hocazâde'nin bu kitabıyla ilgili transkripsiyonlu metin ve bazı tasavvufi kavramların tahlilini ihtiva eden bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Boz, 2019).

V. İbrâhîm Gülşenî: Eser, 1322/1904 yılında İstanbul'da basılmıştır ve 32 sayfalık bir hacme sahiptir. Bu kitapta başta İbrâhîm Gülşenî olmak üzere Hasan Sezâî, Ramazân Efendi, Burhâneddîn Hasan Cihângîrî, Ahmed Raûf el-Üsküdârî, Ahmed b. Alî el-Harîrî, Nûreddîn Cerrâhî, Şemseddîn Muhammed b. Sâlim, Şeyh Abdülkerîm, Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî, Seyyid Fezûddîn Hüseyin el-Hasanî gibi Halvetiyye'nin önde gelen şeyhleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Hocazâde "esercğim" diye nitelendirdiği bu kitabı yazmaktaki ümit ve arzusunun, ümmetin diğer bazı büyük şahsiyetlerinin ve sufiyenin önde gelenlerinin biyografilerini yazmaktaki amacı gibi, din kardeşlerine hizmet etmek olduğunu söyler (Hocazâde, 1322a/1904a).

VI. İmâm-ı Gazâlî: Bir önceki eseri gibi bu kitap da 1322/1904 yılında neşredilmiştir. Yazar bu eseri için de Mukaddime bölümünde "risâlecğim" ifadesini kullanmaktadır. Salih kimselerin yâd edildiği demlerde rahmet indiğini haber veren hadis-i şerifin manasından hissedar olmak ümidiyle bu kitabı kaleme aldığını belirten Hocazâde, eserin 18. sayfasından itibaren başkaca mutasavvıfların hâl tercümelerine de

yer vermiştir. Tarihin uzak ve yakın dönemlerinde yaşamış bu isimler arasında Bâyezîd-i Bistâmî, Ebü'l-Hasan el-Harakânî, Ebû Hâşim, Ebû Sa'îd b. Ebü'l-Hayr, Sehl et-Tüsterî, Ahmed-i Gazâlî, Hâce Muhammed Pârsâ, Hâcî Bayram-ı Velî, Şeyh Safiyyüddîn Erdebîlî, Kuşadalı İbrâhîm Efendi gibi meşhur sufiler de vardır. Hatta bu eserde Bâyezîd-i Bistâmî ile Ebü'l-Hasan el-Harakânî'ye ayrılan bölümler, yazarın bu iki sufi hakkında daha önce neşrettiği müstakil kitaptaki bilgilerin özeti mahiyetindedir (Hocazâde, 1322b/1904b, s. 21-31).

VII. Ziyâret-i Evliyâ: 1325/1907 ve 1327/1909 yıllarında iki ayrı kez neşredilen bu eser,² 1324 yılının Ramazan ayında (Kasım 1906) Hocazâde'nin İstanbul ve civarındaki çeşitli velilerin türbelerine yaptığı ziyaretlerden hareketle *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde "Cevelân-ı Dîndârâne" başlığıyla parça parça yayımladığı yazıların genişletilmiş ve kitaplaştırılmış hâlidir. Hocazâde Ahmed Hilmi (1325/1907, s. 4) 176 sayfadan oluşan bu kitabını, dinî eserleri okumaktan zevk duyan irfan ehline sunmak için tertip ettiğini belirtmektedir. Kitap muhtevası itibarıyla yazar tarafından ziyaret edilen on sekiz Halvetiyye meşayihinin biyografi ve menkıbelerinin anlatıldığı, ayrıca türbelerinin tarihine ve yapı özelliklerine dair çeşitli bilgilerin verildiği bir eserdir. *Ziyâret-i Evliyâ* mensur metni sadeleştirilmek suretiyle günümüz harfleriyle de yayımlanmıştır (Şimşek, 2005).

VIII. Ravzatü'l-kurrâ ve Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm: Hocazâde Ahmed Hilmi tarafından *Cerîde-i Sûfiyye* dergisinin 62-67. sayıları arasında dizi hâlinde yayımlanan yazılardan derlenerek vücuda getirilmiş bir eserdir (Kara, 1998, s. 207). Kitap olarak ilk kez 1959 yılında basılmıştır. Yazıların içeriği Kur'an-ı Kerim'in lafzıyla ilgili kıraat farkları, Kur'an'ın okunuşu konusunda Osmanlı topraklarında hâkim iki üslûp olan İstanbul ve Mısır tavırları, Hazret-i Peygamber'in hilye-i şerifleri, Hazret-i Hasan ile Hazret-i Hüseyin, dört halife ve çeşitli sahabiler hakkında verilen bilgilerden oluşmaktadır.

2. Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî

2.1. Eserin Genel Değerlendirmesi

Hocazâde Ahmed Hilmi'nin kaleme aldığı biyografiler içinde, sadece esere adını veren sufiye münhasır tutulmuş tek eser olan bu kitap, aynı zamanda 1317/1899 olan basım tarihiyle Hocazâde'nin yayımlanan ilk eseridir. Yazar, Mukaddime bölümünde eserini kaleme alış gerekçesini (sebeb-i telif) açıklarken, kitabın din kardeşlerine övünç duyulması bir hizmet olması ümidiyle ve devrin sultanı Abdülhamid Han'ın memleketin gelişme ve ilerlemesi yolundaki hedef ve icraatlarının izinde bir çalışma olması arzusuyla yazıldığını dile getirir. Ayrıca eserde Muhyiddîn İbn Arabî'nin hâl tercümesinin anlatıldığı ve adının da *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî* olduğu bizzat belirtilmektedir (Hocazâde, 1317/1899, s. 2).

Eser yukarıda işaret edilen kısa bir "Mukaddime" bölümüyle birlikte "Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî" başlığı verilen bir ana bölüm ve "Ricâ" başlıklı bir hâtimedden oluşan toplam 16 sayfalık bir hacme sahiptir. Eserde doğrudan ve ağırlıklı olarak İbn Arabî'nin hayatının kronolojik anlatımına odaklanılmaz. Hayatına dair yer verilen kısa ve genel bilgilerle iç içe olmak üzere ders ve icazet aldığı hocaları, ilmî ve tasavvufi şahsiyeti ve kendisi hakkında tarih boyunca yer yer dile getirilen zeminsiz görüş ve iddialara karşı müdafaa kastıyla kaleme alınmış bazı değerlendirmeler üzerinde durulmaktadır. Bu konuda da çeşitli kaynaklardan yararlanıldığı görülür. Eserde bazen yalnızca yazar adı

² 1327/1909 yılında yayımlanan ikinci baskı yine İstanbul'da fakat ilk baskıdan farklı olarak Necm-i İstikbal Matbaası tarafından tabedilmiştir.

bazen de yazar ve beraberinde kitap adı belirtilerek anılan bu kaynaklardan, doğrudan aktarımlar ya da göndermeler yoluyla yararlandığı anlaşılmaktadır.

Eserin Mukaddime bölümünü izleyen ana bölüm İbn Arabî'nin ismine, künyesine, nisbesine ve lakaplarına ilişkin verilen bilgilerle başlar. Doğum yeri ve tarihi ise konu hakkındaki diğer temel kaynaklarla uyumlu olarak (Kılıç, 1999, s. 493) Mürsiye/17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1165) şeklinde verilmektedir (s. 5). Eserin geneline dağılmış hâldeki kısa bilgilerle değinilen hayatıyla ilgili öne çıkan nokta, yirmili yaşlarının sonunda hacca gitmek niyetiyle ayrıldığı Endülüs topraklarına bir daha hayatı boyunca hiç dönmeyerek Mısır, Bağdat, Musul, Anadolu ve Şam civarına yaptığı seyahatler ve bu uzun seyahatler sırasında çeşitli âlimlerle görüşüp onlardan ders alması, önemli öğrenciler yetiştirmesi ve şahsiyeti üzerinde büyük etkileri olan dostluklar kurmuş olmasıdır. İbn Arabî'nin eserde vefat tarihi ise 28 Rebûlâhir 638 (16 Kasım 1240) olarak belirtilmiştir. 78 yaşındaki vefatından sonra Şam'daki Kasiyun Dağı'nın eteklerinde bulunan bir kabristana defnedilmiştir (s. 14).

Hocazâde'nin İbn Arabî'ye dair eserde en geniş yer verdiği temel konular ise onun ders aldığı hocalar ve ilmî şahsiyeti ile birtakım "asâğır" (değeri düşük ve önemi küçük kimseler)'in (s. 9) İbn Arabî hakkındaki hatalı ve kuruntulu sözlerine karşı kaydettiği cevap niteliğindeki değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmeler büyük ölçüde geçmişte yaşamış ve çoğu İbn Arabî'yle görüşmüş bazı meşhur âlim ve mutasavvıfların, İbn Arabî'nin ilmî ve tasavvufi bakımdan ne denli önemli ve büyük bir şahsiyet olduğuna yönelik şahitlikleri ve övgü yüklü açıklamalarıdır. Aynı zamanda onun çokça örneği görülen cömertlik ve şefkat timsali davranışları da vurgulanan başlıca faziletleri arasındadır. Hattâ ondan sadaka isteyen bir dilenciye, verecek başka bir şeyi olmadığını belirterek kendisine henüz hediye edilmiş büyük bir evi bağışladığına dair bir rivayetten de söz edilmiştir (s. 14).

Sık sık bir müdafaaname havasının hâkim hâle geldiği esere göre, İbn Arabî hakkında zaman zaman gündeme getirilmiş olan ve onun yüce şanına yakıştırılmayacak münasebetsiz isnatlar, dikkate almaya bile değmeyecek mahiyettedir ve ancak koca bir okyanus üzerindeki çerçöp mesabesinde (s. 9). Kendisinin inanç ve ibadetlerde tamamen şeriat üzere olduğu ve bunun yanı sıra varlığın hakikati üzerine ince bir nazar ve derin bir tefekkürle eğildiği ifade edilmektedir (s. 4-5). Hatta manevi yolculuk üzere olan bir kulun sadece uyanırken değil uyku demlerinde bile akli hayaline tasarruf eder hâlde bulunması gerektiğini bizzat kendisi söylemiştir (s. 13). İbn Arabî'nin tasavvuf yolundaki intisabı, Abdülkadir-i Geylânî'den feyz almış olan Şeyh Yunus isimli bir zatadır (s. 11). Nihayet o tasavvuf ilminde kemalin en ileri derecelerine ulaşmış ve bu ilme dair çok sayıda eser kaleme almış bir sufidir (s. 6).

Hocazâde'nin bu risalesinde İbn Arabî'nin eserleriyle ilgili de çeşitli bilgiler verilmiştir. Onun gerek nazım gerekse nesirlerinin her biri sahili olmayan bir umman olarak nitelendirilmektedir (s. 8). Eserde Muhammed bin Ya'kûb eş-Şîrazî'den aktarıldığına göre, İbn Arabî bir talebesine yazdığı icazetnamede ona kitaplarını okutma izni de verdiğini belirtirken, telif ettiği 400'ü aşkın kitabın isimlerini üstelik "ez-ân cümle" (bir kısmı) kaydıyla isim isim sıralamıştır.³ Eserleriyle ilgili en dikkat çekici konulardan biri de, yazmaya başladığı büyük bir tefsiri ömrü vefa etmediği için tamamlayamamış, daha Kehf Suresi'nin 65. ayetine kadar yazılmış hâliyle bu tefsirin 70 cilde ulaşmış olmasıdır (s. 10-11). Hocazâde onun kitaplarından 37'sinin ismini eserinin en sonunda sıralamıştır (s. 15-16).

³ Bursalı Mehmed Tâhir (2011, s. 39-57) *Terceme-i Hâl ü Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî* adlı risalesinde, bizzat İbn Arabî tarafından kendi eserlerinde zikredilen 439 adet kitabının isimlerini kaydetmiştir.

Böylece Hocazâde Ahmed Hilmi'ye ait *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî* adlı eser, İbn Arabî'nin bazı kitaplarının isimlerinden oluşan listenin ardından gelen Ricâ başlıklı kısa bir bölümle son bulmaktadır. Hocazâde diğer eserlerinde de benzeri bulunan bir bakıma son söz mahiyetindeki bu bölümde, kitabındaki hataların hoş görülmesini dileyip künyesini kaydetmiş; ardından da kusurlarının affını, daima istikamet üzere kılınmayı, başta sultan olmak kaydıyla memleketin idare ve idamesine çalışan çeşitli unsurlarla birlikte bütün milletin selâmet içinde bulunmasını niyaz eden sözlerden oluşan Arapça bir dua ile eserini sonlandırmıştır (s. 16).

2.2 Eserin Transkripsiyonlu Metni

MİR'ÂT-İ HAZRET-İ MUHYİDDİN İBN 'ARABÎ

(kuddise sırruhu's-sâmî)

MUĞADDİME

İktidâr-ı dâ'iyânemiñ za'af u maḥdūdiyyetine baḳmayarak ihvân-ı dīne bir ḥidmet-i müfteḥire olmak ve mücerred veliyyü'n-ni' met-i bî-minnetimiz ḥalīfe-i Faḥru'l-mürselīn ve İmâmü'l-muvahḥidīn, ḥāmī-i 'ālī-i şerī'at-i ḡarrā ve revnaḳ-baḥşā-yı salṭanat-ı 'uzmā, şevketli, mehābetli Pādişāh-ı ma'ārif-perver ve Şehinşāh-ı 'adālet-güster, es-Sultān ibn es-Sultānu'l-ḡāzī 'Abdülḥamīd Ḥān-ı şānī (lā zālet ḥilāfeteḥū ve salṭanataḥū ilā āḥiri'd-deverāni bi-ḥurmeti Seb' u'l-meşānī) efendimiz ḥazretleriniñ âmāl-i teraḳḳī-iştimal-i cenāb-ı ḥusrevānelerine iḳtifā'en tertībine ḥāme-rān olduğum işbu risāle-i 'ācizi, Şeyḥ-i Ekber (kuddise sırruhu'l-aḥḥar) ḥazretleriniñ terācim-i aḥvāl-i ḳudsiyyet-iştimaleriyle tezyīn ve Mir'āt-ı İbn 'Arabî (kuddise sırruhu's-sāmī) nāmıyla bi't-tevsīm meydān-ı intişāra vaẓ' olundu. (Ve minallāhi't-tevfīḳ).

Ḥ'āce-zāde Ahmed Hilmi [3]

ŞEYḤ-İ EKBER MUHYİDDİN-İ 'ARABÎ (kuddise sırruhu'l-'ālī)

İsm-i şerīfleri Muḥammed bin 'Alī bin Muḥammed bin 'Abdullāh, künyeleri Ebübekir ve laḳabları Muhyiddīn'dir. Neseb-i 'ālīleri üşeḡā-yı 'Arab'ıñ ser-efrāzı olan meşḥūr Ḥātemü't-Ṭā'ī'niñ oḡlu ve 'Adiyy bin Ḥātem'ıñ birāderi 'Abdullāh'a munteḥī olmaḡla "Ḥātemi" nisbetiyle de yād olunurlar ve ehl-i ḡarb beyninde "İbn Sürāḳa" ve "İbnü'l-'Arabî" şöhretleriyle ve ehl-i şarḳ arasında ise Ḳāḏī Ebübekir bin el-'Arabī el-Bāḳillānī ile Ḥazret-i Şeyḥ'ıñ beynlerini farḳ için ḥarf-i ta'rīfsiz olarak "İbn 'Arabî" demekler ma'rūfturlar.

Hicret-i Nebeviyye'nin 560. senesi Ramaẓān-ı Şerīf'iniñ on yedinci Pazartesi günü veyā gecesini Endülüs bilādından Mürsiye'de ḳadem-nihāde-i 'ālem-i şühūd olmuşlar ve İşbīliyye'de kibār-ı 'ulemādan Ebübekir bin Ḥalef nām zāt-ı sa'ādet-ittisāmdan ḳırā'at-i seb' a üzere Ḳur'an-ı Kerīm'i ta'allüm etmişlerdir. Ve bu zāt ile Ebü'l-ḳāsim eṣ-Şürāṭ el-Ḳurtubī nāmındaki zāt ḳırā'at-i seb' ayı mübeyyin Muḥammed bin Şureyḥ er-Ru'aynī'niñ te'līf-kerdesi olan *Kitābü'l-kāfī*'sini İbn Mü'ellif Ebü'l-Ḥasan [4] Şureyḥ'ten rivāyeten Ḥazret-i Şeyḥ'e naḳl etmişlerdir ve Dānī'niñ *Kitābü't-teysīr*'ini Şeyḥ Ebübekir bin ebī Ḥamza'dan, o daḡı peder-i buzurgvārı Ebī Ḥamza'dan, o da mü'ellif-i kitāb 'Allāme-i Dānī rivāyetleriyle istimā' eyledikleri mişilli Şeyḥ ibn Zerḳūn ve Şeyḥ Ebü Muḥammed 'Abdülḥaḳḳ el-İşbīlī el-Ezdī gibi ḡarb ve şarḳ 'ulemāsından nice meşāḥirden aḡz-ı 'ulūm etmişlerdir.

İmām Şemseddīn Muḥammed bin Mesedī ḥazretleri Şeyḥ-i müşārun ileyhiñ tercüme-i ḥālını mufaşşalan beyān edip demiştir ki: Ḥazret-i Şeyḥ'ıñ her ḥālī icmālen ve tafşīlen güzel idi. Fünūn-ı 'ilmi ḥaḳḳıyla taḡşīl edip bā-ḥuşūş fenn-i edebde iḡrāz etmiş olduğú mertebede mesūḳ olmadıḡı gibi şoñrakiler de ka'b-ı 'ālīlerine erişememişlerdir.

Memleketlerinde ‘allāme İbn Zerķūn ve Hāfız ibni’l-Cedd ve Ebi’l-Velīd Hādrāmī’den ve Sebte’de Hāfız Ebū Muḥammed ‘Abdullāh’tan aḥz-ı ‘ulūm ve telakkī-i ḥadīş eylemişlerdir.

Hāfız Ebū Muḥammed ‘Abdūlmün’im bin Muḥammed el-Ḥazrecī İşbīliyye’de şedd-i raḥl ederek zāt-ı ‘ālī-ḳadrlerinden aḥz-ı ‘ulūm eylemiş ve Ebū Ca’fer bin Mūşilī gibi kibār-ı ‘ulemā daḥi telāmīzleri a’ dādında bulunmuşlardır.

‘İbādāt [u] a’ māl bābında mezheb-i ‘ālīleri ādāb-ı zāhire-i şer’-i şerīfe tamāmıyla tevfiḳ-i ḥareketten ‘ibāret ve i’tikādāt-ı [5] bāḥınada maṭmaḥ-ı nazarları ise dā’imā kā’inātiñ ḥaḳāyık-ı bāḥınalarına mün’atıf olup ‘ibārātıñ o bī-nihāyet biḥārına dalarak ebkār-ı işārātıñ rüy-ı dil-ārālarımñ tecellīsiyle müteḥaḳḳık olmuşlar idi. Muşannefāt-ı ‘ālīleri nezd-i ulū’l-ebşārda her vechile taḳaddümlerine birer şāhid-i ‘ādildir.

Hazret-i Şeyḫ, İmām Hāfız ‘Abdülḥaḳḳ’a İşbīliyye’de mülākī olup aḥz-ı ‘ulūm ettiklerini Muza[ffe]r bin ‘Ādil Ebūbekir bin Eyyūb’a ketb ü i’tā ettikleri icāzet-nāmelerinde şu vechile beyān buyururlar: Bizim Endülüs’te olan esātīze-i zevi’l-iḥtirāmımızdan biri de Ebū Muḥammed ‘Abdülḥaḳḳ bin ‘Abdurrahmān bin ‘Abdullāh-i İşbīlī hazretleridir. Kendilerinin ‘ilm-i ḥadīşte olan cemi’-i muşannefātını tadrīs ü taḥdīş eyleyip isimlerini de ta’dād ü ta’yin eylediler. Ez-cümle *Telḳīnū’l-müteḥeddī, el-Aḥkāmū’l-kübrā, el-Aḥkāmū’l-vüştā, el-Aḥkāmū’s-şuḡrā, Kitābū’t-teḥcūd, Kitābū’l-‘āfiye* ve daha āşār-ı manzūme vü menşūreleri ve İmām Ebū Muḥammed ‘Alī bin Aḥmed bin Ḥazm hazretlerinin kitāblarını, Şeyḫ Ebū’l-Ḥasan Şureyḫ bin Muḥammed bin Şureyḫ’iñ mü’ellif İbn Ḥazm rivāyetiyle baña rivāyet ü taḥdīş eylediler.

Ke-zālik Şeyḫ Ebū’l-Ḳāsım el-Hūristānī gibi kibār-ı muḥaddişinden eḥādīş-i şerīfe istimā’ ve rivāyet eylemişler ve 606 senesi [6] Şevvāl’inde İmām Müslim’in *Şaḥīḫū’s-sünne*’sini ve Şeyḫ Ebū’l-Ḥasan bin ebī Naşr’dan rivāyet eylemişlerdir. İmām Ebū Ṭāhir Silefī’den icāzet-i ‘amme ile rivāyet-i ḥadīş ederler idi.

‘İlm-i taşavvufta ise ḥā’iz-i aḳşā-yı kemāl olup te’līf-i ‘ādīdeleri vardır. Maḥall-i vilādet-i ‘ālīleri olan Mürsiye’den İşbīliyye’ye 568 senesinde naḳl ederek 598 senesine ḳadar iḳāmetten soñra ḥac ve ziyāret-i Beytullāhi’l-ḥarem niyyetiyle şarḳ cānibine tevciḥ-i veche-i irtihāl ve o ḥavālīde teşnegān-ı ma’ārifī zülāl-i ‘irfānlarıyla sīr-āb ederek daha Endülüs cihetine gitmemişlerdir.

Zāt-ı reşādet-me’āblarına kibār-ı muḥaddişinden Hāfız Sülefi ve İbn ‘Asākir ve Ebū’l-Ferec Cevzi gibi e’āzım-ı e’imme-i dīnden niceleri icāze vermişlerdir.

Mışır, Bağdād, Muşul ve bilād-ı Rūm’u ḳudūmleriyle müşerref ettikleri gibi, ‘arz-ı muḳaddese-i Ḥicāz’da da epeyce müddet iḳāmet etmişlerdir.

Hāfız Münzi[r]i nām zāt diyor ki: Şeyḫ hazretleri Ḳurtubiyye’de iken Hāfız Ebū’l-Ḳāsım bin Beşkūvāl⁴ ve sā’ireleri gibi meşāhirden aḥz-ı ‘ulūm ederek büldān u ḳaşabātı gezmişler ve bilād-ı Rūm’da ḥaylī müddet iḳāmet etmişler ve ‘ulūm-ı ṭarīḳata ve ma’ārif-i ilāhiyyeye dā’ir birçok āşār yazmışlardır. [7]

İbnü’l-Ebbā[r] da diyor ki: ‘Ulemā-yı müteḳaddiminden pek çok zevāt, şeref-i mülākātlarını ḡanīmet bilerek zāt-ı ‘ālī-ḳadrlerinden aḥz-ı ‘ulūm etmişlerdir.

608 senesi Bağdād-ı behişt-ābādı teşrif edip faẓl u ma’ārif ile beyne’n-nās müşārun bi’l-benān olmuşlar ve meslek-i erbāb-ı ḥaḳīḳat, zāt-ı kerāmet-me’āblarına ḡālib ve riyāzet ü mücāhedede ḳadem-i rāsiḫleri ve lisān-ı ehl-i taşavvuf-ı ümmette kelām-ı ‘ālū’l-‘ālleri olmaḡla zamānlarında ve daha soñra Şām u Ḥicāz’da bulunan e’āzım-ı dīn zāt-ı ‘ālī-ḳadrlerini ṭarīḳ-i

⁴ Beşkūvāl: Beşkūl M

Hudâ'daki taqaddüm ve rüsûh ve temkinleri ile tavşif ü medh etmişlerdir. Şadreddîn-i Konevî ve sâ'ire gibi 'arif billâh nice etbâ' u mürîdân yetiştirmişlerdir.

Sıbt ibnü'l-Cevzî hazretleri nakl eder ki: Şeyh hazretlerinin ismullâh-ı a'zam hıfzında ve 'ilm-i simyâyı iktisâbla olmayıp min-ıtarafillâh bilirler idi.

Hâfız ibnü'n-Neccâr da diyor ki: Şeyh hazretleri erbâb-ı kulûb ve taşavvufla müşâhabet ve tarîk-i dervîşâna münselik olarak hacc-ı Beytullâh ederek mücâveret daği etmişlerdir. 'Ulûm-ı evliyâyâ dâ'ir diyâr-ı mağribiñ meşâyıh u zühhâdî⁵ hakkında kitâblar yazmışlardır. Eş'âr-ı hasene ve kelâm-ı laîfleri vardır. Şâm'a gittigimde Hazret'le mülâkât ettim. Eş'âr-ı [8] laîflerinden ba'zılarını yazdım. Vallâhi ne güzel şeyh-i kâmidir. 601 târihinde Bağdâd'a gidip 12 gün ikâmet ettiğini ve soñra da 608 senesinde hac kâfiliyle ikinci def'a olarak gittini baña hâber verdi.

İmâm Safiyyüddîn Hüseyin bin el-'Allâme Cemâleddîn ebi'l-Hasan 'Alî ibni'l-İmâm Müfti'l-enâm Kemâleddîn ebi'l-Manşûr Zâfirü'l-Ezdî el-Enşârî (rahîmehullâh) hazretleri meşâyıh-ı 'aşrından mülâkî olduğu e'azımın esâmî ve terâcimini muhtevî olan risâle-i ferîdelerinde buyurmuşlardır ki: Dımaşku's-Şâm'da da şeyh-i imâm, 'arif billâh Muhyiddîn İbn 'Arabî hazretlerini gördüm. 'Ulemâ-yı tarîkiñ ekâbirinden olup 'ulûm-ı kesbiyye vü vehbiyyeyi câmi' idiler. Ma'rifet-i Rabbânî'de hâ'iz oldukları menzile-i 'âliyeleri şehîr ve teşânîf-i münîfeleri ise keşîrdir. Kendilerinde 'ilmen ve hâlen ve ahlâken tevhid gâlib idi.

Erbâb-ı mevâcîd ü 'irfândan ve teşânîf-i meşhûre şâhibleri olan, 'ulemâ-yı 'izâmdan olan nice nice etbâ' u telâmîzleri vardır. Eşnâ-yı seyâhatlerinde Şeyh-i Üstâz, Hazret-i Hazzâz ile meyânlarında muvâhât u mürâfaqat var idi. Nazım ve neşirleri birer bañr-ı bî-pâyân ve menâkıb u kerâmât-ı 'ilmiyye vü kevnîyyeleri 'add ü ihşâdan bîründür. Cenâb-ı Feyyâz'ın bir hüccet-i zâhire ve âyet-i bâhiresi olduğundan birtakım aşâgiriñ [9] müşârun ileyh hazretlerinin haqq-ı 'âlîlerinde şân-ı kudsiyyetlerine lâyıf olmayan tefevvühât u inkârları şâyeste-i iltifât bile degildir. Zîrâ o mişilli münkiriniñ Zât-ı fezâ'il-simât haqqlarındaki kelîmât-ı bî-mazmûnları, deryâ-yı 'azîmiñ üzerindeki çerçöp kabîlindedir. Bu huşuş nasıl teslim edilmez! Fuñul-i 'ulemâdan bir cemm-i gâfir Hazret-i Şeyh'in fazl u iz'ânını kabûl ettirmek için pek çok kitâblar yazarak münkiriniñ ma'arif-i ilâhiyyeyi idrâkteki kuşûrlarını ve kelâm-ı evliyâyı tevcîh etmemekteki taşîrlerini beyân etmişlerdir.

İşte şâhib-i Kâmûs, şeyhülislâm, kâdi'l-kuğat Muhyiddîn Muhammed bin Ya'kûb bin Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şiddîkî hazretleri *el-İ'tiyât bi-Mu'aleceti ibni'l-Hıyâf* nâm kitâblarını şüret-i âtîde zîkr olunacak bir su'âl üzerine te'lîf etmişlerdir. Şüret-i su'âl şu vechiledir: "Muhyiddîn İbn 'Arabî'niñ *Fütühât* ve *Fuşûş* ve *Mevâkıf* gibi kitâbları haqqında 'ulemâ-yı kirâm hâzerâtınıñ aqvâl-i şerife ve ârâ-i münîfeleri ne vechiledir? Onları okuyup okutmak, mütâla'a etmek câ'iz ü helâl midir ve beyne'l-'ulemâ mesmû' ve mu'teber ve mu'kir kitâblardan mıdır? Cenâb-ı Kerîm-i Vehhâb'dan cezîl şevâba nâ'il olmak için cevâb veriniz." Şüret-i cevâbları da budur:

"Elhamdülillâh! Yâ Rab, câlib-i rızâ-yı ilâhiyyeñ olacak kelîmât [10] ile lisânımı inţâk et! Mes'ûlün 'anh haqqında i'tikâdım, müşârun ileyh hâlen ve 'ilmen şeyh-i tarîkat ve pişvâ-yı ehl-i hâkîkat olduğu gibi, fi'ilen ve ismen rüsûm-ı ma'arifîñ muhyîsidir. Da'vât-ı ma'krûn-ı icâbeleri seb' tabakâtı harıkla berekât-ı meşmûl-i 'âlem olurdu. Vaşf-ı kâşırımıñ her hâlde fevkinde olduklarını yakînen bildiğim hâlde yine bî'l-mecbûriyye vaşf etmeye çalışıyorum. Ammâ kütüb ü muşannefât-ı⁶ 'aliyyeleriniñ her biri bir bañr-ı âhar olup evvel ü âhiri bilinmediği gibi, bir kimse de bu su'âl üzere bir eşer te'lîf edememişlerdir. Âşâr-ı girân-bahâlarıñıñ kâdrini bi-haqqın tağdir

⁵ zühhâd: zühhâd M

⁶ muşannefât: muzaffât M

etmek hâşşaten min-ṭarafillâh erbâb-ı ‘irfâna münḥaşır olmuştur. Âşâr-ı celîleleriniñ hâşşasından biri de müṭâla‘asına devâm u muvâzabat eden zevâtın ıḳalbleri ḥall-i müşkilât ve fekk-i mu‘azzılâta münşeriḥ ü münfetiḥ olur. Bu da münḥaşıran ‘ulûm-ı ledünniyye-i Rabbâniyye ile müteḥaşşış ve mü‘eyyed min-‘indillâh olan zevât-ı ıḳudsiyyet-simâtın enfâs-ı ‘aliyyeleri berekâtından olduğuna şübhe yoktur. Kibâr-ı aşḥâbından bir zâta yazmış oldukları bir icâzet-nâmelerini gördüm. Âḫirinde diyor ki, ‘Cemî‘-i muşannefâtımız⁷ rivâyet etmesine izin verdim. Ez-ân cümle...’ diyerek dört yüzü mütecâviz taşnîfatlarını ta‘dâd etmişlerdir. O eşerlerinden biri de *Tefsîr-i Kebîr*’leridir ki ‘ömr-i ‘azîzleri vefâ etmeyip henüz reşide-i ḥitâm olmadan irtihâl-i dâr-ı Na‘îm eyledikleri cihetle ancak Süre-i [11] Kehf’e, *Ve ‘allemnâ min ledünnâ ‘ilmen* âyet-i kerîmesiniñ tefsirine kadar yetmiş cilde iblâğ edebilmişlerdir. Bu gibi ḥâller zât-ı ‘âlî-kâdrlerine çok görülmez. Zîrâ muḳteżâ-yı dîn ü i‘tikâdımcâ kendileri şâhib-i velâyet-i ‘uzmâ ve ḥâ‘iz-i mertebe-i şiddiḳiyyet-i kübrâdırlar. İşte Ḥâzret-i Şeyḫ (ıḳuddise sırruhü) ḥaḳḳında bildiğimiz ve i‘tikâd ettiğimiz bundan ‘ibârettir. (Vallâhü sübhânehü ve te‘âlâ a‘lem).”

Şeyḫ ḥâzretleriniñ taşavvufta intisâbları Şeyḫ Yûnus ḥâzretlerinedir. Şeyḫ Yûnus ḥâzretleri, ‘Abdülkâdir-i Geylânî (ḳaddesallâhü sırrahu’l-‘âlî) ḥâzretlerinden kesb-i feyz ü ma‘rifet buyurmuşlardır.

Ḥâzret-i Şeyḫ ḥaḳḳında şenâda bulunan zevât-ı kirâmdan ba‘zıları ber-vech-i âtî beyân olunur: Şeyḫ Kemâleddîn Zemlikânî, ki Şâm’ın ecille-i meşâyıḫındandır, Ḥâzret-i Şeyḫ’iñ muşannefâtında⁸ gördükleri, ma‘ânîsini derk edemedikleri birtâkıım kelimât için Şeyḫ’i inkâra ḳalkışanlar, gelsinler kendilerine birer müşkilâtlarını ḥall edip teveḫhümelerini izâle edeyim diye buyurmuşlardır. Şeyḫ ḳuṭb-ı kebîr Sa‘deddîn el-Ḥamevî, Ḥâzret-i Şeyḫ’iñ faẓl u kemâline şehâdet ederek şenâ-yı ‘âlîlerinde bulunmuşlardır ve Şâm’dan ‘avdetlerinde kendilerine su‘âl edilmiş ki, “İbn ‘Arabî’yi nasıl gördünüz?” Cevâben buyurmuşlar ki: “Sâhili bulunmaz bir baḫr-i ma‘rifet gördüm.” [12]

Şalâḫâddîn-i Ḥafîdî ḥâzretleri ‘ulemâ-yı ‘âlemiñ terâcim-i aḫvâli ḥaḳḳında yazdığı kitâbında, Ḥâzret-i Şeyḫ’iñ menâkıb-ı ‘âlîlerini pek mufaşşal bir şürette yazarak ḥaḳḳlarında çok şenâda bulunmuşlardır.

İmâm Süyûtî ḥâzretleri Cenâb-ı Şeyḫ’e isnâd edilen birtâkıım muḫâlif-i şer‘-i şerîf aḳvâlden dolayı edilen ta‘ndan ka‘b-ı ‘âlîleri a‘lâ idigini beyân için ayrıca bir kitâb yazıp *Tenbîḫü’l-ğabî ‘alâ Tenzîhi İbn ‘Arabî* diye tesmiye etmişlerdir. Şâm ve ḥavâlîsi muḫaddişin ve ḥuffâzınıñ re‘îsi Muḫyiddîn Ḥafîz Zihnî nâm zât, Ḥâzret-i Şeyḫ ḥaḳḳında “Muḫyiddîn’iñ aşlâ yalan söyleyeceğini zann etmem” diyerek şehâdet etmiştir ki Ḥâzret-i Şeyḫ ḥaḳḳında gece ve gündüz Şâm’da ve ‘ulemâsı yanlarında bulunup ‘ulûm-ı ledünniyyesini onlara ḳarşı izḫâr eylediği ḥâlde inkâr eden kimse bulunmamıştır.

Mezḫeb-i Mâlikî ḳâḫsı ise kerîmesini Ḥâzret-i Şeyḫ’e tezvîc edip ber-naẓar-ı kîmyâ eşerlerine mazḫariyyetle ṭarîḳ-i ḳazâyı terk ve sâlik-i râh-ı tecerrüd ü mücâhede olmuşlardır. İmâm ‘Abdullâh bin Sa‘d el-Yâfi‘î el-Yemenî ḥâzretleri *İrşâd* nâm eşerlerinde naḳl etmişlerdir ki Şeyḫ Muḫyiddîn İbn ‘Arabî ḥâzretleri, Şeyḫ Üstâz Sühreverdî ḥâzretleriyle mülâḳî olduklarında her ikisi murâḳabe edip ḳonuşmaḳsızın [13] ayrılırlar. Şeyḫ-i Ekber ḥâzretlerinden, Şeyḫ Sühreverdî ḥaḳḳında ne buyurursunuz diye su‘âl olundukta, “Tepeden ṭırnağa ḳadar sünen-i seniyye-i Nebeviyye ile muttaşîf ve zâhir ü bâṭınları envâr-ı Aḫmediyye ile memlûdür” diye cevâb verirler.

Şeyḫ Sühreverdî ḥâzretlerinden daḫi Şeyḫ Muḫyiddîn İbn ‘Arabî ḥaḳḳında ne buyurursunuz dediklerinde “Baḫr-i ḥaḳâyıḳtırlar” diye medḫ ü şenâda bulunmuşlardır. İmâm Yâfi‘î

⁷ cemî‘-i muşannefât: cem‘-i mużaffât M

⁸ muşannefât: mużaffât M

merhûm rivâyet etmiştir ki Hâzret-i Şeyh'i, Şeyh Necmeddîn İsfahânî ve Tâceddîn İbn 'Aţâ'ullâh el-İskenderî gibi pek çok 'ulemâ ve 'ârifîn medh ü şenâ ve hâklarında ta'zîm ü ihtirâm etmişlerdir. Bir şîrzime-i⁹ kalîlede Cenâb-ı Şeyh'i ta'na kalkışmışlar. Hâlbuki bunlar Hâzret-i Hızır¹⁰ ('aleyhi's-selâm)'dan daha a'lem degiller a! Zîrâ Hâzret-i Hızır ('aleyhi's-selâm) Şeyh'in şeyhlerindedir ve pek çok da mülâkî olurlardı.

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber buyurlardı ki: 'Abd-i sâlige lâzımdır ki nevm hâlinde de huzûr üzere olup yağa hâlinde 'aklı hayâline taşarruf ettiği gibi 'âlem-i menâmda da öylece taşarruf etmeye şarf-ı himmet ede. Bir kûlda bu huzûr huşul bulup da kendisine hûy ve tabî' at olursa 'âlem-i berzahta şemeresini bulup cidden müstefîd olur. Binâ'en 'aleyh sâlik-i râh-ı âhîret bu hâlin taşîline bezl-i maqderet eylesin. Zîrâ fâ'idesi 'azîmdir. [14]

Maqrizî merhûm 'Ömer bin el-Fârîz hâzretlerinin tercüme-i hâllerinde nakl etmişlerdir ki, Şeyh Muhyiddîn İbn 'Arabî hâzretleri, İbn Fârîz hâzretlerine *Kasîde-i Tâ'iyye*'lerini şerh için haber gönderdikte, "Seniñ *Fütûhât*'iñ oña şerhtir" diye haber göndermiştir. Hâzret-i Şeyh'in havâşş-ı mürîdânından birisi nakl etmiştir ki, Cenâb-ı Şeyh *Fütûhât-ı Mekkiyye*'yi te'lîf ederken nasıl olsa günde üç cüze yazarlardı. Dimaşku's-Şâm'da Hâzret-i Şeyh'e pek büyük bir servet hâsıl olmuş ise de yanlarında bir şey şaklamayıp cümlesini fî-sebîlillâh taşadduk etmişlerdir. E'âzımdan biri yüz biñ gurusu degerinde bir hâne bağışlamıştı. Şeyh hâzretleri içinde otururken bir sâ'il gelip Allâh rızâsı için bir şey ister. Cenâb-ı Şeyh de "Bu evden gayrı bir şeyim yoktur, al bunu." deyip ol fakîre teslîm etmişlerdir. Bilâd-ı Yemen ve havâlî-i Rûm'da şöret-i 'azîmleri olup herkes muşannefât-ı¹¹ 'aliyyelerini hîrz-ı cân¹² edinmişlerdir.

Rûh-ı pür-fütûhları 638 senesi Rebî' u'l-âhîr'iniñ 28'nci Cum'a gecesi 78 yaşında oldukları hâlde mahrûse-i Şâm'da 'âric-i me'âric-i kuds olup, cesed-i muḥahharları Kâsiyûn nâm cebeliñ damında defin-i ravza-i dârü's-selâm olmuştur. (Kâdesallâhü te'âlâ sırâhu'l-'âlî, Allâhümme'hşur bihim ve bi-âlihîm). [15]

Kültü errahtü "mâte kuḥbun hümâmun" (638) 'Azm-i gülşen-sarây-ı 'âlem-i 'uqbâ buyurdıklarına târiḥ düşmüştür.

Şeyh hâzretlerinin kendilerinden sonra iki veled-i emcedleri kalıp bunlardan birisi Muḥammed Sa'deddîn bin eş-Şeyh Muhyiddîn hâzretleridir ki 618 senesi Ramazân'ında Malatya'da kadem-nihâde-i 'âlem-i şühûd olmuş ve eḥâdiş-i şerîfe nakl ü tedris eylediği gibi pek çok güzel şi'iri daḥi olmağla meşhûr bir dîvânları vardır. 656 senesinde Şâm'da irtihâl-i dâr-ı Na'im eylemiş ve peder-i 'âlîleri yanına defn olunmuştur. Digeri de Ebû 'Abdullâh Muḥammed 'İmâmeddîn bin eş-şeyh Muhyiddîn hâzretleridir ki 667 senesinde Şâlihiyye'de şîrîn-mezâk-ı¹³ ni'am-ı câvidân-ı 'âlem-i 'uqbâ buyurup peder-i vâlâ-güherleri yanına defn edilmiştir. (Kâdesallâhü esrârahüm ve rahmehüm ve nefa' nâ bi-'ulûmihîm ve şef' ihîm fînâ).

Hâzret-i Şeyh'in te'lîfât-ı me'âlî-âyâtlarından bir nebzesi ber-vech-i âtî keşide-i silk-i sûtür edildi:

1. *Fütûhât-ı Mekkiyye*
2. *Tedbirât-ı İlahiyye ve Tenzîlât-ı Mavşiliyye*
3. *Fuşuşu'l-ḥikem*

⁹ şîrzime: şîrzime M

¹⁰ Hızır: Hızır M

¹¹ muşannefât: muḥaffât M

¹² hîrz-ı cân: hîrz u cân M

¹³ şîrîn-mezâk: şîrîn-mezâk M

4. *Tācü'r-resā'îl ve Minhācü'r-vesā'îl*¹⁴
5. *Kitābü'l-izāme*
6. *Kitābü's-seb'a*
7. *Tecelliyāt*
8. *Mefātīhu'l-ğayb*
9. *Kitābü'l-ḥaḳ*
10. *Merātibü'ulūmi'l-vehbī ve'l-lām bi-işārāti ehli'l-ilhām*
11. *el-İbāde*
12. *el-Medḫalü ilā ma'rifeti'l-esmā*
13. *Ḥilyetü'l-abdāl*
14. *eş-Şurūḫü fīmā yeltezimü [16] ehli tariḫillāh*
15. *Esrāru'l-ḥaylūle*
16. *ʿAḳīdetü ehli elsine*
17. *İşārätü'l-ḳavleyn*
18. *Kitābü'l-hüviyye ve'l-eḫadiyye*
19. *el-Celāletü'l-ezel*
20. *el-Muḳsim*
21. *ʿAnḳā'ü Muğrib*
22. *Ḥatmü'l-evliyā*
23. *Şemsü'l-mağrib*
24. *Şevāhid*
25. *Tācü'l-ʿārifīn*
26. *el-Ḳuṭb*
27. *Risāletü'l-enşāriyye*
28. *el-Ḥacb*
29. *el-Enfāsü'l-ʿulviyye*
30. *Tercümānū'l-eşvāḳ*
31. *el-Mevā'izu'l-ḥasene*
32. *el-Celālü ve'l-Cemāl*
33. *Mişḳātü'l-envār*
34. *Şerḫü İşṭilāhāti Şūfiyye*
35. *Kitābü Resā'îl*
36. *Kitābü'n-nikāhi'l-muṭlaḳ*

---

¹⁴ vesā'îl: resā'îl M

37. *Kitâbü Şerî'ati ve'l-ḥaḳîḳa ilâ âḫirihî...*

RİCÂ

İşbu risâle-i dâ'iyânemiñ mü'tâla'asına tenezzül buyuran ihvân-ı dînden ricâ olunur ki ḥaḫâsını kalem-i 'afv ile işlâḫ ve bu 'abd-i 'âcizü'l-faḳîr Ahmed Hilmi bin el-Hâc Hâfız Hülûşî bin el-Hâc 'Ömer Şa'bân ez-Zekî el-Egîni ve ta'alluḳâtını ḫayır du'â ile tezkîr buyuralar. *Allâhümme'stur 'uyûbenâ va'ġfir zünûbenâ ve yâ Muşarrife'l-ḳulûb, şarrif ḳulûbenâ naḫvi rızâ 'ike ve fâ'atike v'enşur 'ulemâ 'ihî ve vüzerâ 'ihî ve vükelâ 'ihî ve 'asâkirihî bi'l-ḫayri ilâ yevmi'd-dîn; V'ektüb eş-şihḫate ve's-selâmete ve'l-'âfiyete 'aleynâ ve 'âle'l-ḫuccâci ve ġuzâti ve'l-müsâfirîne ve'l-ḫâzîrîne ve'l-ġâ'ibîne fî berrike ve baḫrike min ümmeti Muḫammedin ecmâ'in bi-raḫmetike yâ Erḫâme'r-râḫimîn ve şallallâhü 'alâ Seyyidînâ Muḫammedin ve 'alâ âlihî ve 'alâ cemî'i'l-enbiyâ 'i ve'l-mürselîn ve âlihim ve'l-ḫamdü leke Rabbü'l-'âlemîn.*

Sonuç

Osmanlı'nın son dönemindeki adı pek de öne çıkmayan biyografi yazarlarından biri olan Hocazâde Ahmed Hilmi'nin, biri vefatından sonrasına ait derleme niteliğindeki bir eser olmak üzere yayımlanmış toplam sekiz kitabı bulunmaktadır. O dönemde yaşamış Ahmed Hilmi adlı veya Hilmi mahlaslı başka yazar ve şairlerin de varlığı sebebiyle, Hocazâde'ye ait olmayan manzum veya mensur kimi eserlerin ona nispet edilebildiği görülmektedir. Öte yandan, ona ait kitapların baskılarında bazen yalnızca Rumi tarih bazen de Hicri ile Rumi tarihin bir arada yazılı olmasından dolayı, kimi kaynaklarda tarihlendirmeye ilgili sorunlar göze çarpmakta ve Rumi tarihlerin bazen Hicri tarih olarak değerlendirilip Miladi karşılıklarının ona göre belirlendiği gözlemlenebilmektedir.

Hocazâde Ahmed Hilmi'ye ait *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî* adlı eser, yazarın kaleme aldığı ilk kitap ve yalnızca bir sufinin hayatına yer verilen tek kitap olması bakımından, onun eserleri içinde önemli bir yere sahiptir. Sayfa sayısı dikkate alındığında bir risale hacminde görünen bu kitabın hem adı hem de bir tercüme-i hâl olarak kaleme alındığı yazar tarafından açıkça belirtilmiştir. Eserde İbn Arabî'nin doğumu, eğitimi ve seyahatleri gibi konularla sadece hayat serüveninin kronolojik anlatımına yer verilmemiş, aynı zamanda ve aslında daha yoğun olarak onun tasavvuf tarihi açısından ne denli önemli bir sima olduğu, şahsiyetinin büyüklüğü ve üstün faziletleri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmaya da konu olan ve transkripsiyonlu metnine de yer verdiğimiz *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî* adlı eser, İslam düşüncesi ve tasavvuf tarihi içinde çok büyük ve özgün bir yere sahip olan İbn Arabî'ye ait bir biyografi veya belki daha isabetli bir belirlemeyle, bir monografi özelliğine sahip küçük hacimli bir eserdir. Hayatındaki ardışık olay ve çeşitli görevlerden ziyade, İbn Arabî'nin ilmî ve tasavvufi şahsiyeti ile kendisi hakkındaki yersiz birtakım görüş ve iddiaların müdafaasına dayalı olarak düzenlenmiş bir içeriğe sahiptir. Hocazâde bunu yaparken genelde İbn Arabî ile görüşen bazı meşhur âlim ve mutasavvıfların sözlerinden aktarımlarda bulunmuş, İbn Arabî'nin seçkin ve üstün şahsiyetini vurgulamaya çalışmıştır.

Kaynakça

- Alper, Y. (2020). *Ahmed Hilmi ve Güلزâr-ı Tabi'at*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Boz, Ö. (2019). *Mir'at-ı Bâyezîd-ı Bistâmî ve Ebu'l-Hasan el-Harakânî Adlı Eserin Tahlili ve Transkripsiyonu*. Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi.

- Bursalı Mehmed Tâhir (1975). *Osmanlı Müellifleri*, C. II (haz. İsmail Özen). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Bursalı Mehmed Tâhir (2011). *İbn Arabî Hazretleri*, (haz. Tahir Galip Seratlı). Konya: Kardelen Yayınları.
- Çiçek, Y. (2012). Tibyânü vesâilî'l-hakâik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, s. 128-129). Ankara: TDV Yayınları.
- Doğan, A. (2014). Hoca-zâde Ahmed Hilmi'nin 'Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî' ve Bazı Halvetî Şeyhlerinin Terceme-i Hâllerini Muhtevî Eseri. *Uluslararası Seyyid Yahyâ Şirvânî ve Halvetîlik Sempozyumu* (ed. Orhan Söylemez – Ahmet İçli), 24-26 Kasım 2013, Eskişehir Valiliği, Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları 437-460.
- Ebü'l-ulâ Mardin (1966). *Huzur Dersleri*, C. III (nşr. İsmet Sungurbey). İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1317/1899). *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn İbn Arabî*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1318/1900). *Hadîkatü'l-evliyâ*. İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1319/1901). *Mir'ât-ı Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebü'l-Hasan el-Harakânî*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1321/1903). *Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1322/1904). *İbrâhîm Gülşenî*. İstanbul: Kütübhâne-i Cihân Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1322/1904). *İmâm-ı Gazâlî*. İstanbul: Kütübhâne-i Cihân Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1325/1907). *Ziyâret-i Evliyâ*. İstanbul: Kütübhâne-i Cihân Matbaası.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1959). *Ravzatü'l-kurrâ ve Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.
- Hoca Zade Ahmed Hilmi (1966). *Evlialar Bahçesi/Hadika-tül- Evliya*, (haz. Yakup Kenan Nefes Zâde). İstanbul: Türk Yurdu Neşriyat.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (1979). *Veliler Bahçesi/Hadîkatü'l-Evliyâ*. İstanbul: Osmanlı Yay.
- Hocazâde Ahmed Hilmi (2007). *Veliler Bahçesi/Hadîkatü'l-Evliyâ*. İstanbul: Beyaz Lale Yay.
- Kara, M. (1998). Hocazâde Ahmed Hilmi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 207). Ankara: TDV Yayınları.
- Kılıç, M. E. (1999). Muhyiddin İbnü'l-Arabî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 20, s. 493-516). Ankara: TDV Yayınları.
- Kırmızı, A. (2022). Biyografi. *Tarih İçin Metodoloji*, (ed. Ahmet Şimşek). Ankara: TTK Yay.
- Levend, A. S. (2014). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Porsuk, R. (2020). Ahmed Hilmi ve Gülzâr-ı Tab'iat Adlı Divançesi. *JOMELİPS Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 5(1), 90-142.
- Şimşek, S. (2005). *Ziyâret-i Evliyâ-Hocazâde Ahmed Hilmi*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Tayşi, S. (1996). Hocazâde Ahmed Hilmi Efendi. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, C. IX. İstanbul: Şule Yayınları.